

מעמדה של ידידות ושכנות בימינו בקדימות לעניין צדקה¹

ידידיה הכהן

מבוא

להפעיל את שיקול דעתו ולהעדיף לתת את כספי הצדקה שלו לידידיו שנקלעו לקושי כלכלי, לעורכי מגבית, או כל מקרה אחר ששמע עליו ונוגע ללבו, על פני דאגה לעניי עירו?

בעיתון המקומי של אחד היישובים בארץ, פורסמה קריאתו של אחד התושבים:

עשרות משפחות ביישוב נמצאות בחובות ענק, נרדפות על ידי נושים, נופלות לבור תחתיות, זועקות לסיוע ולעזרה, מנסים לפרנס בכבוד אבל כמה שעובדים קשה, בקושי יש אוכל בבית. מגיעים החגים והקושי גדל שבעתיים. ופתאום, בפורים, כשיש מצווה לתת מתנות לאביונים ולעזור לעניים, באים כל מיני עורכי מגביות ומקוששים נדבות מבית לבית, עד שלא נשאר לאף אחד מה לתרום לנו, עניי עירך. "עניי עירך קודמים!" פקחו עיניים בררו עם השכנים, החברים, אנחנו שוקעים במצולות! פתחו את הארנק לנו, לפני שאתם פותחים אותו לזרים.

עוד נשאל: האם במציאות של התקשורת המקוונת היום, שכל העולם כולו נחשב "כפר גלובלי" וקשרים קרובים של אנשים אינם מוגבלים דווקא לאלו הקרובים אליהם פיזית, יש לדאוג ראשית לשכנו הקרוב למקום מגוריו? או שמא הגדרת השכנות היום שונה, וקבוצת אנשים המוגדרת כקהילה המקיימת קשרים הדוקים בין חבריה, אפילו אם חלקם נמצאים מעבר לים, אלו הם הנחשבים "עניי עירך" ועל חברה לדאוג ראשית לבני קהילתם אף אם אינם מתגוררים באותו מקום?

להלן נעסוק בגדרי ההלכה "עניי עירך קודמים". נברר: האם האדם יכול

1. להבאת חלק מהמקורות המופיעים במאמר זה הסתייעתי במאמרו של הרב יהודה זולדן, "סדרי קדימות במתן צדקה בזמננו", צהר לו (תשע"ה), עמ' 50-37; ובעזרתו של הרב רפאל שטרן שליט"א.

מקור הדין

נאמר בתורה, דברים פרק ט"ו פס' ז'-ח':

כתוב: 'פִּי יְהִיָּה בְךָ אֲבִיּוֹן לֹא תֹאמַן אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יְדֶךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן?'

חז"ל דורשים מילים אלו לסדר עדיפות בנתינת צדקה. ואלו דברי הספרי דברים (פיסקא קטז):

פִּי יְהִיָּה בְךָ אֲבִיּוֹן מֵאֲחִיךָ אֲחִיךָ שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר הוּא אֶלְקֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תֹאמַן אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יְדֶךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן: פִּי פֶתַח תִּפְתַּח אֶת יְדֶךָ לֹא וְהִעַבְטָה תַעֲבִיטְנָה דֵי מַחְסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ.

כי יהיה בך, ולא באחרים. אביון, תאב תאב קודם. 2 אחיך, זה אחיך מאביך, כשהוא אומר מאחד אחיך, מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך. 3 באחד שעריך, יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת. בארצך, יושבי הארץ קודמים ליושבי חוצה לארץ. כשהוא אומר באחד שעריך, היה יושב

לכאורה יש בפסוק פירוט מיותר. מדוע התורה מפרטת שמדובר באביון "מֵאֲחִיךָ אֲחִיךָ, בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר הוּא אֶלְקֶיךָ נָתַן לְךָ", מה היה חסר אילו היה

2. רבי דוד פרדו, ספרי דבי רב, ירושלים תש"ן, עמ' רפז מבאר את דברי הספרי כאן, שאביון גרוע מעני כי הוא תאב לכל דבר. כלומר האביון שיש לו את הקושי הגדול ביותר, קודם למי שהקושי הכלכלי שלו פחות. ה"חתם סופר" (נדרים פ ע"ב) סבור שאביון שמצבו הכלכלי קשה, קודם לאביון במצב כלכלי טוב יותר מעירו של הנותן, ולא אמרינן כאן "עניי עירך קודמין". ה"חתם סופר" מביא ראיה לכך מהגמרא בנדרים פ ע"ב, העוסקת במעיין הנמצא בתחום עיר מסוימת וממשיך לעיר אחרת. הגמרא דנה בשאלה האם בני העיר יכולים לסכור את המעיין שלא ימשיך לעיר אחרת ויישאר בתחומם, ומסיקה הגמרא שאם הצרכים שווים, ניתן לסכור את המעיין כי צרכי העיר שבתחומה מתחיל המעיין לנבוע קודמים, אבל אם צרכי העיר השנייה גדולים יותר, לדוגמה בני העיר השכנה זקוקים למעיין לשתייה ובני העיר שבה המעיין זקוקים למעיין לכביסה - צרכי העיר השכנה גוברים על צרכי העיר שבתחומה המעיין. ראה גם חתם סופר, יורה דעה, חלק ב, סימן רלא שמביא בשם רבו רבי פנחס הורביץ ב"פנים יפות", על פרשת ראה, ד"ה כי יהיה בך, שמוכיח שאביון שמצבו הכלכלי קשה, קודם לאביון במצב כלכלי טוב יותר מעירו של הנותן, ולא אמרינן כאן "עניי עירך קודמין", מסדר הקדימות בפסוק לפי דרשת חז"ל בספרי.

3. רבי דוד פרדו, ספרי דבי רב, ירושלים תש"ן, עמ' רפז מבאר שאם הייתה כתובה המילה "מֵאֲחִיךָ" בחיריק, כלומר בלשון יחיד, היינו לומדים שהאח מהאב קודם לשאר הקרובים אבל אין קדימות נוספת חוץ מהאב מהאב בשאר הקרובים, ואם היה כתוב רק "מֵאֲחִיךָ" בסגול, בלשון רבים, לא הייתי יודע שיש עדיפות בין האחים, לכן כתוב "מֵאֲחִיךָ אֲחִיךָ", ללמדנו שהאח ה"אחד", המיוחד, כלומר מהאב, קודם לאח מהאם, אבל גם האח מהאם נחשב מחלק מ"אֲחִיךָ" והוא קודם לקרובים אחרים.

לפרנסת עניי המבוי, כי ככל שהקרבה הפיזית גדולה יותר, כך גם קרבת הדעת.

לפי הסבר זה, ידיד קרוב של הנותן אף אם איננו מתגורר בשכנותו של אדם נחשב כ"יושב עירך" ועדיף בנתינת צדקה על פני אדם שקרוב אל הנותן פיזית ואינו חברו.

אפשרות שנייה להסביר את דברי חז"ל היא, שמדובר בקדימות של "יושב העיר" דווקא. יש כאן כעין דאגה של חז"ל ל"ביטוח סוציאלי" של בני המקום שצריכים לדאוג לשכנם שכשל, ואין לשיקול דעתו של אדם השפעה על סדר קדימות זה, כמו בחיוב של מיסים מקומיים כאלה או אחרים. אם האדם ידאג לידידו שכשל ולא לשכנו העני, שאולי בגלל מצבו הכלכלי העגום רחוק מחוג ידידיו - יופר איזון זה ויפגע חוסנם הכלכלי של בני המקום.

באופן פשוט, בדברי חז"ל נראה כאפשרות השנייה, ש"יושבי עירך" או "שכן" הכוונה לאדם הקרוב פיזית לביתו של הנותן וההסבר הראשון שהכוונה לידיד נראה דחוק בדבריהם.

במקום אחד אתה מצוה לפרנסו, היה מחזר על הפתחים אי אתה זקוק לו לכל דבר. 4 אשר ה' אלקיך נתן לך, בכל מקום. 5

סדר העדיפות שקובע הספרי דברים לסיוע הוא עני מִישראל, רמת העוני, קרבת המשפחה, שכנות ועניי ארץ ישראל.

הדאגה לנזקק במצב הכלכלי הקשה יותר, וכן הדאגה לקרובי משפחה נזקקים על פני אחרים - מובנת, אך יש להבין מדוע האדם צריך לדאוג לבני עירו על פני בני עיר אחרת?

אפשרות אחת להסביר את דברי חז"ל היא שחז"ל הקדימו את הדאגה ל"יושבי עירך" של הנותן בגלל התפיסה שאדם צריך לדאוג קודם לעצמו, אחר כך לקרובים אליו - קודם משפחתית, ואחר כך לידידיו, ו"יושב עירך" הוא למעשה כינוי לידיד. האדם חש קרבה וידידות לשכניו, שלעיתים אף גוברת על קרבה משפחתית שנאמר: "טוב שכן קרוב מאח רחוק" (משלי כז, י). כך גם ניתן לבאר את דברי אליהו רבה (איש שלום, פרשה כה), שנראה להלן, הכותב שפרנסת עניי שכונתו של אדם קודמת

4. להלן נראה את דברי הרב אשר וייס, מנחת אשר, דברים, סימן כא, עמ' קנא, שסבור שגם אם העני לא יוצא ממקומו אבל מקבצים עבורו נדבות, זה נחשב כאילו העני יצא ממקומו.

5. כלומר הספרי דורש רק את סדר הקדימות, אולם אם יש לאדם מספיק כסף, צריך לתת צדקה גם לבני עיר אחרת, וכך גם בגמרא: "פתח תפתח [דברים טו, ת] אין לי אלא לעניי עירך, לעניי עיר אחרת מנין? תלמוד לומר פתח תפתח, מכל מקום." (בבא מציעא לא ע"ב)

קודמין לעניי עירו, עניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת שנאמר: לאחיך לענייך ולאביוןך בארצך (דברים טו, יא) ⁶.

בין "עני שהוא קרובו" לבין "עניי עירו" מובאת הגדרה חדשה "עניי ביתו". מיהם אותם "עניי ביתו"?

הרמב"ם מציין מקור לסדר הקדימות שקבע: "שנאמר: לאחיך לענייך ולאביוןך בארצך". מהמילה "אחיך" לומד הרמב"ם שקרובו של הנותן קודם לכל אדם, ומהמילה "ענייך" לומד הרמב"ם את קדימות "עניי ביתו", ומהמילים "ולאביוןך בארצך" לומד את קדימות אנשי עירו. ⁷ מה מקורו של הרמב"ם שמהמילה "ענייך" לומדים ש"עניי ביתו" קודמים?

ה"כסף משנה" מציין שמקורו של הרמב"ם הוא בגמרא בבבא מציעא עא ע"א, העוסקת בסדר קדימות במתן הלואה ⁸:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך (שמות כב, כד), עמי ונכרי - עמי קודם, עני ועשיר - עני קודם, ענייך ועניי עירך - ענייך

כך משמע מדברי המכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דפסחא, פרשה ג'): ולקח הוא ושכנו (שמות יב, ד). ר' עקיבא אומר: מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי? שנאמר: ולקח הוא ושכנו. ר' ישמעאל אומר: מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרי' על פסחו שהוא רשאי? שנאמר: ולקח הוא ושכנו. שומע אני שכנו שבגגו או אינו אלא שכנו שבשדה? ת"ל הקרוב אל ביתו דבר הכתוב בהווה. ר"ש בן יוחאי אומר: שכנו מכל מקום.

נחלקו רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי האם יכול אדם למנות לחבורה על קרבן פסח שכן של שדה או מהמילים "הקרוב אל ביתו" יש ללמוד שהכוונה דווקא לשכן של ביתו. מכל מקום אנו רואים שהכוונה בביטוי "שכן" היא לקרבה פיזית, ולא כביטוי לידידות.

הגדרת הרמב"ם "עניי ביתו"

ברמב"ם (הלכות מתנות עניים ז, יג) אנו מוצאים קדימות נוספת:

עני שהוא קרובו קודם לכל אדם, עניי ביתו

6. ראה גם מורה נבוכים ג, מב שם מביא הרמב"ם פסוק זה וההלכה הנלמדת ממנו לעניין צדקה, כסיוע לדבריו על חשיבות העדפת הקרובים.

7. כן ברדב"ז על הרמב"ם שם.

8. במנחת חינוך, מצוה סו, מקשה על הכסף משנה איך ציין שמקורו של הרמב"ם בגמרא בבבא מציעא העוסקת בדיני הלואה, כאשר ברמב"ם מדובר בהלכות צדקה ומציין לדברי הרמב"ם מתנות עניים ז, י? המונה שמונה מעלות בצדקה והראשונה שבהם הלואה לישראל שמך.

האחרים. פירושו של ה"חכמת אדם" לדברי הרמב"ם קצת קשה, שהרי אם כוונת הרמב"ם בביטוי "עניי ביתו" לשכנים, מדוע לא השתמש הרמב"ם בביטוי "שכניו"? לכן ארצה לבאר את הביטוי "עניי ביתו" ברמב"ם בדרך אחרת.

בפירוש המשניות לרמב"ם על המשנה: "יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך" (אבות א, ה), כתב הרמב"ם:

ויהיו עניים בני ביתך - יאמר, שראוי שיהיו משמשיך הדלים והעניים, והוא יותר טוב מקניית העבדים. וכך החכמים יגנו קניית העבדים, וישבחו ההשתמשות בדלים, והיותם ממשרתיו של אדם ומהחוסים בצילו.¹²

הרמב"ם מתאר שהמציאות המועדפת היא לא לקנות עבדים אלא להפוך עניי ישראל לבני ביתו של אדם, והם אלו שישמשו אותו. ממילא נראה שכוונת הרמב"ם בביטוי "עניי ביתו" היא לאותם עניים המתגוררים בביתו, המזכרים בפירושו לאבות, אף שאינם חלק

קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין.⁹

מה פירוש המילה "ענייך"¹⁰? רש"י על אתר מפרש:

ענייך ועניי עירך - עניים שהם קרובין, וממשפחתך.

אולם כנראה הרמב"ם הבין את המילה "ענייך" אחרת מרש"י, כי הוא מגדיר את "עניי ביתו" ככאלו שאינם שייכים למשפחתו של הנותן!

רבי אברהם דאנציג, ב"חכמת אדם" (כלל קמ"ה סעיף א') סבור שהכוונה במילים "עניי ביתו" היא ל"שכניו":

והקרובים קודמין לשכניו (רצה לומר עניי ביתו כן הוא ברמב"ם ובטור וכמדומה לי שראיתי בספר קדמון ואיני זוכר דשכן רצה לומר מי שרגיל עמו ולא מי שדר ובשכונת ביתו) ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לאנשי עיר אחרת.¹¹

לדברי ה"חכמת אדם" במילים "עניי ביתו" התכוון הרמב"ם לשכניו של ביתו של הנותן הקודמים לעניי העיר

9. ברייתא זו מובאת גם במכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דכספא, פרשה יט.

10. עין גם במאמרו של ר' עופר שוורץ לגבי חיוב פרנסה לעני שיש לו קרובים עניים.

11. וכן אצל הרב חיים קנייבסקי, דרך אמונה, מתנות עניים ז, יג. הרב קנייבסקי כותב שם ש"שכניו, קודמין לעניי עיר האחרים".

12. וכן פירשו בדרך דומה באבות שם רבינו יונה, רבי מתתיהו היצהרי, הרשב"ץ, ר"ע מברטנורא. מקור דברי הרמב"ם והמפרשים הוא כנראה הגמרא בסוף פרק הזהב בבא מציעא ס ע"ב, שם רבא דחה בקשת עבד נכרי שיקנה אותו לעבד, בגלל שנאמר: "יהיו עניים בני ביתך". וברש"י שם: "טוב לי לפרנס עניי ישראל וישמשוני".

צדקה, 16 אנו מוצאים שני גדרים של שכנות: שכן שאינו ידיד של הנותן ושכן שהוא ידיד של הנותן. שכנות פיזית בלבד אינה מקנה עדיפות על פני הקרוב, אבל שכן שהוא ידיד קודם אף לקרוב:

עני ועשיר עני קודם. ענייך ועניי עירך [ענייך קודמין. עניי עירך] ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וה"ה לענין צדקה. וכתב רבינו מאיר ז"ל דשכן אף על פי שאינו קרובו הרי הוא קודם לקרוב שאינו שכן וכתב (משלי כ"ז, י) טוב שכן קרוב מאח רחוק והוא דרחים ליה.

אם כן אנו רואים שלדעת רבינו מאיר לידידות יש משקל להקדים בנתינת צדקה את השכן אף לקרוב. יתכן ודברי רבינו מאיר מבוססים על דברי הרא"ש שגביא להלן. הגמרא במסכת כתובות פה ע"ב דנה במקרה של שכיב מרע שאמר "נכסי לטובה", ולא פירש לאיזה טוביה כוננתו. באו שני טוביה: אחד שכן והשני קרוב. מכריעה הגמרא שהשכן קודם לקרוב כי "טוב שכן קרוב מאח רחוק". מסייג הרא"ש שם:

ממשפחתו, הם אלו הקודמים ל"עניי עירו". ומקור נוסף שמביא הגדרה דומה וממנו ניתן להביא הוכחה לפירוש זה, הוא מדרש אליהו רבה (איש שלום, פרשה כה):

יש לו לאדם, מזונות הרבה בתוך ביתו, ובקש לעשות מהן צדקה כדי שיפרנס אחרים, כאי זה צד יעשה? יפרנס את אביו ואת אמו תחילה, ואם הותיר יפרנס את אחיו ואת אחותו, ואם הותיר יפרנס את בני ביתו, 13 ואם הותיר יפרנס את בני משפחתו, ואם הותיר יפרנס את בני שכונתו, 14 ואם הותיר יפרנס את בני מבוי, מיכן ואילך ירבה צדקה בישראל.

אנו רואים בבירור שבמדרש אליהו רבה "בני ביתו" אינם "בני שכונתו" - שכניו או קרוביו של הנותן, אלא הגדרה בפני עצמה. מיהם אותם "בני ביתו" שאינם "בני משפחתו"? יש להסביר כפירושנו ברמב"ם - עניי המתגוררים בביתו של הנותן. 15

"והוא דרחים ליה"

בדברי רבינו מאיר המובאים ב"ארחות חיים" לר' אהרן ב"ר יעקב מלוניל, דין

13. במהדורות הדפוס שמקורן בז'טוט וינצ'ו; שנ"ו, ונא ז"ב אליהו ריש פרק כז לא מופיע המשפט "ואם הותיר יפרנס את בני ביתו", וכן בגרסה שהייתה לפני הגר"א רנא, ס"ק ד.

14. ג' בתים נקרא שכונה ראה עבודה זרה כא ע"א; רש"י גיטין ו ע"א ד"ה משכונה.

15. רבי מאיר איש שלום במהדורת אליהו רבה שלו, עמ' 531, ציין בהערה לדברי הרמב"ם הללו בפירוש המשניות כהסבר לביטוי "בני ביתו", ונראה שמפרש את דברי המדרש כפירוש הרמב"ם למשנה באבות.

16. מהדורת ברלין תרס"ב, עמ' 244.

קרבת מגורים לא מהווה עדיפות על פני עניי עירו אחרים, שאינם ידידי. כותב רבי חיים בנבשתי, בספרו "שיירי כנסת הגדולה" יו"ד סימן רנ"א הגהות הטור אות ג':

בעיר שהם נחלקים חבורות חבורות וקהילות קהילות, הוי ליה כל עניי קהילה וקהילה כעניי עיר אחרת (שיירי כנסת הגדולה, יו"ד רנא, הגהות הטור, אות ג)

מדברי רבי חיים בנבשתי עולה שלא המרחק הפיזי גורם להגדרת העניים כבני עיר אחרת, אלא השתייכותם לקבוצה אחרת. לא ברור האם "שיירי כנסת הגדולה" יעדיף עניי עיר אחרת המשתייכים לקהילת הנותן, על פני עניי אותה העיר המשתייכים לקהילה אחרת.¹⁹

הרב יהודה זולדן סבור שקרבה חברתית או אידיאולוגית עדיפה על קרבת מגורים פיזית בעירו של הנותן. לדבריו

והא דאמרי' שכן קודם לא בעי למימר שכיני הדר אצלו דכמה אנשים דרים זה אצל זה ואין להן שייכות יחד אלא שכן היינו שהוא חבירו ורגיל אצלו תמיד במשא ובמתן על זה אמר הפסוק טוב שכן קרוב מאח רחוק.¹⁷

גם הרא"ש וגם רבינו מאיר מתייחסים לשאלת הקדמת שכן לקרוב וקובעים שהשכן צריך להיות גם ידיד, אבל רבי אברהם דאנציג, ב"חכמת אדם" שהובא לעיל, מביא דעה שגם לדעה שקרוביו קודמים לשכניו, קדימות "שכן" לעניי עירו היא רק במקרה שמדובר בידיד:

פרנסת עצמו קודם לכל אדם ואינו חייב ליתן צדקה עד שיהיה לו פרנסתו... והקרובים קודמין לשכניו (רצה לומר עניי ביתו כן הוא ברמב"ם ובטור וכמזומה לי שראיתי בספר קדמון ואיני זוכר דשכן רצה לומר מי שרגיל עמו ולא מי שדר בשכונת ביתו) ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לאנשי עיר אחרת.¹⁸

אולם נראה מדבריו שידידות לבד בלי

17. רא"ש מסכת כתובות פרק ט, סימן ט ונפסק בשו"ע וברמ"א חו"מ רנג, כט וראה הרב מאיר אייזנשטטר, שו"ת אמרי אש, יו"ד ח"ב קא שדן האם קדימות זו שייכת גם בדיני צדקה או רק בדיני שכיר מרע.

18. חכמת אדם, כלל קמה, א וכן הביא הרב רפאל שטרן בשם הרב זלמן נחמיה גולדברג.
19. ראה תשובה כהלכה, דהרוביץ ראה תשובה כהלכה, דרהוביץ תרע"ב, עמ' קיב ע"א, תשובת הרב נתן לוין, אב"ד רישא, שדן בשאלת בני עיר שעקרו לארץ ישראל וניזונים מכספי צדקה של בני עירם הקודמת בחו"ל האם קודמים ליוצאי עיר אחרת מחו"ל שגרים בארץ ישראל, ומסיק שבני העיר בחו"ל יכולים להעדיף את יוצאי עירם. לכאורה מדבריו עולה שקרבת הדעת היא טעם ההלכה שעניי עירך קודמין ולא הקרבה הפיזית שהרי מדובר שבני עירו עקרו ממקומם ובכל זאת עדיפים על בני עיר אחרת בארץ ישראל.

אין משמעות לקרבה פיזית ללא קשר חברי: אשר וייס במנחת אשר, (דברים סימן כא עמ' קנא):

והנה אף שנתנו הפוסקים דיני קדימה בצדקה יש להתבונן במצב המציאות לפי המקום והזמן, דהנה ברור לענ"ד דאף שאמרו חז"ל עני עירך קודמין אין זה אלא בימיהם שבני העיר הם שדאגו לעניי עירם ואין זולתם מי שידאג להם, אבל בזמנינו בעידן התחבורה והתקשורת ההמונית אם עני נוסע ברחבי העולם לאסוף תרומות או אם ועדות רבנים וגופי צדקה אוספים למענו בפרסום גדול החוצה גבולות ומרחקים שוב אין הוא בכלל עניי עירך.

הפטור מסיוע לעני הנוסע בעולם לקבץ נדבות, מופיע כבר בדברי הספרי דברים שהובאו לעיל, אולם החידוש בדברי הרב וייס, שגם אם העני עצמו לא עוקר מהעיר אלא מבחינה פיזית הוא "עניי עירך", אם שלוחיו או שפונה לאפיקי פרסום מחוץ לגבולות העיר, הרי שיוצא מכלל "עניי עירך".

"שכניו", או "עניי ביתו", עשויים אפוא להיות עניים, שיש להם קשר כלשהו עם הנותן ושלנותן יש עניין בהם - אידיאולוגי, רוחני, או חברתי. לנותן מסוים יש עניין לתרום לעמותה מסוימת, שעוסקת ברווחה ובצדקה; לאחר יש עניין לתרום לבית חולים מסוים ולענייני בריאות אלו ואחרים; לשלישי עניין במוסד תורני מסוים, וכן הלאה. כל אלו נכללים בהגדרה "שכנים", או "עניי ביתו", אפילו אינם שוכנים בעירו של התורם... העובדה, שאנשים גרים בסמיכות זה לזה אינה מספיקה לעדיפות בקבלת צדקה. אנשים גרים זה לצד זה באופן מקרי, עוברים דירות ומשנים את מקום מגוריהם, ואם אינם מכירים זה את זה ולא נוצר קשר חברי ביניהם, אזי העובדה הזמנית, שהם גרים זה לצד זה, אינה מעלה את קדימותם לצורך צדקה.²⁰

מקור נוסף המראה שינוי בהגדרת "עניי עירו" כקרבה פיזית, עולה מדברי הרב

סיכום

❖ רסד הקדימות לעניין צדקה המובא בשולחן ערוך (יורה דעה רנ"א, ג') הוא: "עניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת" ונראה שהכוונה היא לקרבה פיזית לביתו של הנותן.

20. הרב יהודה זולדן, "סדרי קדימות במתן צדקה בזמננו", צהר לז (תשע"ה), עמ' 41-42.

❖ שי המבארים שעניי ביתו הם שכניו ועל כן הם קודמים לעניי שאר העיר. גם במדרש אליהו רבה נאמר שעניים הקרובים פיזית לביתו של הנותן קודמים לעניים הרחוקים יותר.

❖ שי המפרשים שדווקא אם השכנים הם ידידיו של הנותן, קודמים לשאר בני העיר.

❖ שי הסבורים שעני מידידי הנותן קודם אף לשכנו או בן עירו שאינו ידידו.